

INTERNATIONAL RESEARCH JOURNAL OF HUMANITIES AND INTERDISCIPLINARY STUDIES

(Peer-reviewed, Refereed, Indexed & Open Access Journal)

DOI : 03.2021-11278686

ISSN : 2582-8568

IMPACT FACTOR : 5.828 (SJIF 2022)

स्वातंत्र्यसैनिक कै. बुधाजी मसुजी कैवाडे (Freedom Fighter Late. Budhaji Masuji Kaiwade)

डॉ. मोहन काळकुटे

इतिहास विभाग प्रमुख,
महिला कला महाविद्यालय, बीड

DOI No. 03.2021-11278686 DOI Link :: <https://doi-ds.org/doilink/04.2022-17131513/IRJHIS2204007>

प्रस्तावना :

हैद्राबाद संस्थानचा मनमानी कारभार आणि त्यामुळे त्रासलेली जनता, तसेच हिंदू-मुसलमान यांच्यात वाढत गेलेले मतभेद निजामाची हिंदूना मिळणारी दुय्यम दर्जाची वागणूक, हिंदू धर्मातिल रितीरिवाजांना घातलेली बंदी, त्यामुळे हिंदूच्या दुखावलेल्या भावना, मुस्लीम विद्यार्थ्यांना शिक्षणासाठी मिळणारे सहाय्य आणि हिंदू विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणावर घातलेल्या अटी व सर्व गोष्टींचा परिणाम संपूर्ण हैद्राबाद राज्यातील जनतेवर झाला होता. बीड तालुक्यातील जनताही या प्रकाराने ग्रासली होती. त्यातच भारत देश स्वतंत्र झाला. तरीही निजामाने भारतीय संघराज्यात सामील होण्याऐवजी स्वतंत्र राहण्याचा घेतलेला निर्णय जनतेच्या विरोधात होता. या सर्व गोष्टीमुळे येथील जनता पेटून उठली आणि मुक्तीची भाषा बोलू लागली.

भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यातील क्रांतीकारकांचे विचार आणि क्रांतीकारक हैद्राबाद मुक्तीसाठी झटू लागले. बीड तालुक्यातील अनेक क्रांतीकारक या लढ्यामध्ये सामील झाले होते. आपल्या वैयक्तिक सुखापेक्षा हैद्राबाद संस्थान भारतीय संघराज्यात विलीन झालेच पाहिजे असे प्रत्येक क्रांतीकारकाचे ध्येय होते.

स्वातंत्र्य सैनिक कै. बुधाजी मसुजी कैवाडे :-

1) उद्दिष्ट :-

स्वातंत्र्य सैनिक कै. बुधाजी कैवाडे यांनी हैद्राबाद मुक्तीसंग्रामात केलेल्या कार्याचा अभ्यास करून त्यांचा इतिहास सर्वसामान्य जनतेपर्यंत पाहचविणे.

2) विषयाची व्याप्ती :-

स्वातंत्र्य सैनिक कै. बुधाजी कैवाडे यांनी केलेल्या कार्यापूरती मर्यादित राहिल.

3) संशोधन पध्दती :-

या शोध निबंध लेखनासाठी मुलाखत पध्दतीचा वापर करून केले आहे.

कै. बुधाजी कैवाडे यांचा जन्म करीमपुन्यात झाला. कैकाडी समाजातील त्यांच्या कुटूंबाची परिस्थिती अतिशय

हलाखीची होती. बुधाजी कैवाडे यांचे संपूर्ण बालपण बीडमध्येच गेले.

त्यांनी गावठी शाळेत 4 थी पर्यंत शिक्षण घेतले आणि शिक्षणाबरोबर धांडेगल्लीत पैलवानकीचे धडेही घेतले. आपला पारंपारिक व्यवसाय शिंदीच्या व निगगुडी फोकापासून कणगी, टोपल्या बनविण्याचे काम ते करीत. त्यावरच त्यांच्या कुटूंबाच्या उदरनिर्वाह चाले. दुष्काळानंतर बरवाड्याच्या भाकरी खाऊन जगण्याची वेळ त्यांच्यावर आली होती. अशा प्रकारचे जिवन जगत असतांनाच स्वातंत्र्य संग्रामातील रामलिंग स्वामी, वामन वझे, काशीनाथ जाधव पुरूषोत्तम चपळगांवकर अशा स्वातंत्र्य सैनिकांचा सहवास लाभला आणि त्यांच्या विचारांमुळे बुधाजी कैवाडे यांनी मुक्ती लढ्यात उडी घेतली.

बुधाजी कैवाडे यांनी हैद्राबाद मुक्ती संग्रामात उल्लेखनिय कामगिरी केलेली आहे. गावठी बॉम्ब तयार करण्याची कला त्यांना अवगत असल्याने तयार केलेला बॉम्ब बीडच्या निजामी कोर्टावर टाकला. कैवाडे राष्ट्रीय शेतकरी मेळाव्याच्या कार्यक्रमात उपस्थित रहात आणि तेथून येवून निजाम सरकारविरुद्ध जनजागृतीचे कार्य करीत. ते महाराष्ट्र परिषदेच्या गोवराई, पिंपळनेर आणि लातूर अधिवेशनात हजर होते. त्यांचा पाथर्डी आणि खर्डा कॅम्पशी घनिष्ट संबंध होता. त्यांच्या माध्यमातूनच त्यांनी बेलतुरी, पाथरवाला रझाकार केंद्र, धुमेगाव पोलीस चौकी, व घोडेगाव येथील हल्यात त्यांनी महत्वाची भूमिका बजावली.

बुधाजी कैवाडे यांनी हैद्राबाद मुक्ती संग्रामात समाजकार्यही केल्याचे दिसते. भारतीय पोलीसांनी घेतलेल्या अॅक्शनमध्ये एका मुस्लीमाला वाचविण्याचे कामही त्यांनी केले. इथे त्यांच्यातील माणुसकीचाही प्रत्यय होतो. हैद्राबाद संस्थान भारतीय संघराज्यात विलिन झाल्यानंतर कैवाडे यांनी चरितार्थ चालविण्यासाठी 1950 साली सायकल दुरूस्तीचे दुकान टाकले. हे करीत असतांनाच कैवाडी समाजातील मुलांना शिक्षणाकडे आकर्षित करण्याचे सामाजिक कार्य केले. यातून जवळजवळ 80 मुलांचे संसार सुरळीत झाले. संतोषीमाता मंदिरा समोरच्या महादेव ढेपे यांच्या व्यायामशाळेत कसरती शिकविण्याचे महत्वाचे काम त्यांनी केले. क्रांतीसिंह नाना पाटील यांना 1952 साली बीड जिल्ह्यातून लोकसभेवर पाठविण्यात कैवाडेचा सिंहाचा वाटा होता. अशा या दिलदार, कष्टाळू स्वातंत्र्य सैनिकांचे 22 जानेवारी 1986 रोजी कॅन्सरच्या आजाराने निधन झाले त्यांनी आठवण म्हणून बीड पंचायत समिती समोरील स्वातंत्र्यसैनिकांच्या दिप स्तंभावरील यादीत कैवाडेचे नाव कोरलेले आहे.

निष्कर्ष :-

- 1) स्वातंत्र्य सैनिक बुधाजी कैवाडे यांची कौटुंबिक परिस्थिती अतिशय हलाकीची होती.
- 2) स्वातंत्र्य सैनिक बुधाजी कैवाडे यांनी हैद्राबाद मुक्तीसंग्रामात केलेले कार्य अतुलनिय आहे.
- 3) स्वातंत्र्य सैनिक बुधाजी कैवाडे यांचे सामाजिक कार्यही अतुलनिय आहे.

संदर्भ ग्रंथसूची :

- 1) स्वातंत्र्य सैनिक बुधाजी कैवाडे यांचा मुलगा अशोक कैवाडे यांची प्रत्यक्ष मुलाखत, काळा हनुमानटाणा, बीड, दि. 6 जून 2008.

- 2) संपा. खोत श्रीनिवास, विर्धे दिगांबर, बीड जिल्ह्यातील स्वातंत्र्य लढा, ऑगस्ट क्रांती सुवर्ण महोत्सव समिती, गांधीभवन, मुंबई, सन 1997.
- 3) संपा. प्रा. नाईकवाडे अशोक, स्वातंत्र्य सैनिक डॉ. भीमराव पिंगळे, गौरवग्रंथ, बीड, दि. 01 सप्टें. 1991.
- 4) संपा. टाकसाळ मनोहर, नाईकवाडे ज्ञानोबा, बिंदुसरेचं पाणी, कै. काशिनाथ जाधव गौरव समिती प्रकाशन, बीड दि. 08 मे 1983.
- 5) पटेल शंकर भाई, हैद्राबाद मुक्ती संग्राम, महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, मुंबई, सन 1993.
- 6) दोडके मा. ग. बीड जिल्ह्यातील जनतेचे हुतात्म्यांना नम्र अभिवादन श्रम शक्ती मुद्रणालय, बीड, दि. 09 ऑगस्ट 1981.

